

Василюк В.І. Волинь у творчості Оксани Лятуринської та Олекси Стефановича: авторська модель образу Батьківщини / Валентина Василюк // Проблеми славістики. – Луцьк, 2004. – Число 3-4. – С. 102-110.

У час національного відродження України повертаються на її духовний материк імена багатьох талановитих представників української літературної діаспори, в тому числі й поетів празької поетичної школи. У їхній творчості українська поезія в діаспорі досягла високого художнього рівня. Усі поети цієї школи були зближені світоглядно, стильово й тематично. Їхні історіософські ідеї були не просто мистецькими концепціями, а й життєвими переконаннями, і для їх втілення кожен шукав своїх художніх засобів, форм.

Великою мірою це стосується і таких яскравих і самобутніх її представників, як Оксана Лятуринська та Олекса Стефанович. Упродовж кількох десятиліть за панування тоталітарного режиму творчість цих митців була недоступна в Україні, а їхні добрі імена піддано остракізму, забуттю. Перші кроки у справі повернення імені та творчої спадщини Оксани Лятуринської вже зроблено. Значний інтерес до цього виявила сучасна критика в умовах незалежної держави. Зацікавлюють роздуми, здійснені в ряді статей про творчість поетеси, таких літературознавців, як М. Ільницький, Т. Салила, Р. Радишевський. Варті уваги думки про поезію О. Лятуринської українського вченого і громадсько-політичного діяча з Братислави Миколи Неврлого, який одним із перших розпочав досліджувати спадщину поетів празької школи. Своєрідні погляди на ритуальні традиції українського народу в інтерпретації О. Лятуринської висловив Я. Поліщук. Літературознавець Надія Сташенко у своїх дослідженнях, зокрема, визначає місце і роль регіону Волині у творчій спадщині письменниці. Поетичний набуток О. Лятуринської став предметом досліджень молодих науковців Т. Лучук та Н. Анісімової. Значною подією, на наш погляд, став вихід у світ у 2002 році першої монографії «Оксана Лятуринська: життя і

творчість» Г. Чернихівського та В. Чернихівської – видання, присвяченого сторіччю від народження письменниці.

Більш закритим для українського читача залишається ім'я Олекси Стефановича, мистецька спадщина якого знайшла високу оцінку в дослідженнях Б. Бойчука, О. Мишанича. Єдине видання зібраних творів поета здійснив Б. Бойчук у 1975 році в Торонто. Україна ж на сьогодні не спромоглася на видання творчої спадщини О. Степановича та О. Лятуринської. Тому, на наш погляд, і в життєвих та творчих біографіях цих письменників, і в літературознавчому аналізі їхніх творів залишається ще немало «білих плям», що й зумовлює актуальність розвідок у цьому напрямі та професійний інтерес дослідниці.

У статті автор робить спробу порівняльного аналізу художнього світу О. Лятуринської та О. Стефановича з метою виявлення спільних та відмінних особливостей творення авторської моделі образу Батьківщини. Сильова манера обох поетів формувалася неодноразово і під впливом неоднакових чинників, проте критики відзначають близькість їхньої творчості темами та конкретними реаліями, пояснюючи це, зокрема, тим, що обоє – і О. Лятуринська, і О. Стефанович – родом з Волині, цієї давньої древлянської землі, що й наклало відбиток на творчості поетів.

Волинська земля напувала своїми життєдайними соками, була джерелом натхнення й спонукала до творчості багатьох світочів, чиїми іменами пишається українська література, зокрема Лесю Українку, Уласа Самчука, Олега Ольжича. О. Лятуринська та О. Степанович гідно продовжують цей ряд, продемонструвавши свій індивідуальний поетичний голос для передачі краси рідного краю, своєї любові до нього.

О. Лятуринська змалку була зачарована таємничо-бентежною природою рідної Волині, в тісному спілкуванні з якою вона виросла. Зі спогадів Павла Форманюка довідуємось, що в дитинстві він «часто оповідав їй волинські казки...», що «у неї казка була те саме, що в іншої людини пісня...» [12, 79]. О. Лятуринська протягом

життя не раз зверталася до власних спогадів про ці казки, повір'я, ритуали та звичаї землі свого дитинства, називаючи той час найщасливішою порою свого життя. Чарівний світ дитинства вона художньо втілила пізніше, у зрілі роки, у збірці для дітей «Бедрик» (1956), і створений цей світ на основі ідеалізованих споминів про ігри та забави на лоні волинської природи. Особливо помітна ця ідеалізація на тлі прозових мініатюр збірки «Материнки» (1946), у якій, проте, світ дитячих вражень не відірвано від контрастів життя.

Тема Волині була для поетеси невичерпною, до неї вона приходила як до свого вічного джерела, яке напувало її життєтворчою снагою. Рідна Волинь не полишала О. Лятуринську протягом усіх її несолодких емігрантських доріг. Євген Маланюк зазначав, що поетка є ніби «регіонально» скупчена у волинській землі... Ця її «регіональна» скупченість... являє одну з найцікавіших і саме творчо найбагатших властивостей її поезії...» [4,7].

Вірші О. Лятуринської про Волинь, які ввійшли до поетичних збірок «Гусла» (1938) та «Княжа емаль» (1941), відносять до пейзажно-особистісної лірики натурфілософського спрямування. Саме тут, на думку багатьох дослідників, найповніше проявилася творча індивідуальність авторки, її схильність до витонченої споглядальності картин рідного довкілля, оригінальне філософствування й особливі інтимність та ліризм.

Поетичний світ Олекси Стефановича поряд з постатями минулого з трагічними моментами української історії виповнений також, як і в О. Лятуринської, предметами його дитячих років, фауною волинського пейзажу. У цьому плані багато його поезій – це спомин та пам'ять, творчо перероблені в поетичні образи. Пейзажі поета є відтворенням пам'яттю того, що оточувало його в дитинстві та юності. О. Стефанович ревно оберігав у душі, ніс із собою крізь життя те, що колись зафіксувалося зором:

Забула ринь лінивая Горинь, –

От-от зовсім затримаються води...

Десь у лісах спинилися підводи,

По саму вісь втопившись у дряглинь...

Тече і ні розтопленая синь

На стріхи хат, на ниви і городи...

І сплять Садки, Кургани, Гориньгороди,

І спить уся сонливая Волинь [11, 45].

Характерною особливістю пейзажної лірики О. Лятуринської є те, що в її віршах пульсує дух фольклору рідного краю. Фольклор є органічною частиною її художнього мислення. Зразком художнього «офольклорнення» стилю можуть слугувати такі рядки:

Ти, журу, журу дівоцька,

Нічко темна сльотна!

Буде милому сорочка,

ви, мої полотна!

Леном синьо в полі цвіли,

Сонцем полотніли,

Леном цвіли – оком милим,

як лице збілили.

Полоскала бистра річка

Коронкові грона,

Весело вплела волічка

Синя і червона [3,54].

Присутня у віршах О. Лятуринської й етнографічна атрибутика, й національна ритуальність, і це робить їх неповторними та самобутніми. Витоки цих явищ поетка бачить у давньоукраїнській міфології. Національний колорит та етноритуальність стають своєрідними документами у пізнанні побуту волинського краю. Про це свідчать хоча б такі рядки:

Так пам'ятаю нашу осінь.

Її намиста і зачоси –

Начіхрані гречок покоси.

Ввійдеш на ганок і попросиш

Немов не знать якої ласки:

Мені барвистої запаски.

Розшитой сап'яном свитки,

З тонкими гаптами намітки!

Хоч оком глянуть на гердани,

Мережки, прошви на веляні,

Хоч би краплину цих парфумів

Із вітрових прозорих струмів!.. [3,90].

Такі вірші О. Лятуринської, створені на основі фольклору, деякі критики називають стилізованою поезією, і таку стилізацію треба вважати органічним виявом художнього мислення поетки. Є. Маланюк зазначав: «Її поезії пізнаємо з першого рядка. Їх сплутати з іншими не можна: на кожній сяє наче герб мистця» [4,8].

Аналізуючи пейзажну лірику О. Лятуринської та О. Стефановича, неодмінно доходимо висновку, що особливе місце у кожного з поетів займає осіння тематика, та кожен з них інтерпретує цю пору року по-своєму, творячи свій поетичний міф і світ.

Співцем волинської осені називають Олексу Стефановича. Зримо й конкретно постають з його віршів барвисті, соковиті й неповторні краєвиди Волині з журавлями, що відлітають у вирій, картинами щедрого врожаю, селянського достатку, пахощами осіннього саду. Осінь поет персоніфікує в образі то княгині Лади, то гожої господині, що влаштовує ідеальний порядок у своїй світлиці; то вдови, що білить свою хату; то златокосої сестри, що підпливає, як пава. Характерним є те, що О. Стефанович не випишує якихось надзвичайних картин, а говорить про осінь традиційними словами, та при цьому наповнює їх особливою енергією, надає їм чарівної краси:

Бенкетуй, молода княгине,

Поки сонце ще ходє радо,

Поки небо твоє ще синє,

Бенкетуй, моя Ладо!

Хай несуть із комор на столи

Виночерпи і плододари

Твої вина міцні, як смоли,

І садів твоїх дари.

Груди груш, винограду грона,

Сині сливи, гради тернини,

Гори яблук в огнях червоних

І рубіни рябини [11, 58].

Такі рядки дають підстави називати О. Стефановича поетом майже елегійного спостерігання. Малюнки волинської природи у нього ніжно забарвлені. Коли уявляти перед собою образами те, що чуємо, то неодмінно огорне поезія малюнка. Так, читаючи «Волинські сонети», зримо постають в уяві «розгублені в полях» волинські села, з великим сердечним щемом змальована «земля Древлян», «сонливая Волинь»:

Побілила вдова Осінь свою хату,

А сягає її хата аж до неба.

Все прибрала – сісти спочити б,

Та розвести синім стіни треба.

Розвела з тугою синьку густосиню,

Біля стін, десь понад обр'ями, ходить

І підводить синявою стіни,

Хороше підмазує – підводить [11,40].

Подібні картини засвідчують, що пейзажі О. Стефановича в більшості своїй олюднені, навіть коли в них про людину не згадується. Природа рідної Волині стає персонажем його поезії, а не звичайним фоном для подій. Вона будить у поета настрої піднесеності, стає джерелом натхнення, додає сил у хвилини розпачу, вона є тим живим лоном, де відбуваються справжні драми народу. Порівняно з поезіями О. Лятуринської природа первісної Волині у віршах О. Стефановича, на наш погляд, сповнена більшої загадковості й таємничості, а інколи – навіть передчуття космічних катастроф:

Як увірватъ годину цюю млосну,

Як закричатъ в цій важкій тишині,

Щоб раптом все прокинулося зо сну? [11, 45].

В О. Лятуринської образ-архетип осені під майстерним пером поетки також заяскрів неповторними гранями, і ці його неповторні якості авторка відкриває читачеві в пейзажно-особистісній ліриці.

У циклі «Волинська майоліка» природа рідної Волині в поетки надзвичайно мальовнича й національно виразна, наділена людською душею. Міфологічне мислення стає тут естетичною основою інтерпретації О. Лятуринською своєї

улюбленої пори року – осені. Через цю оригінальну інтерпретацію розкривається і внутрішній світ ліричної героїні циклу.

На нашу думку, основою для моделювання поетичного міфу про осінь стала особиста доля жінки, яка в юному віці змушена була залишити Україну та зазнати поневірянь в еміграції. Це відчуття втрати батьківщини й породило настрої туги, самотності, безнадії. Короткочасний спалах яскравих осінніх барв переплітається в О. Лятуринської з болючими й водночас щасливими спогадами про рідну Волинь у ряді віршів циклу «Волинська майоліка» («Так пам'ятаю нашу осінь», «Недавно ще стояли копи», «Дивіться: осені пейзажі», «Десь весни, літо. В мене – осінь» та ін.). Щемкий біль розлуки з рідною землею звучить у рядках:

Чому дні сонячні не стали?

Лише заглянули в вікно

На незакінчений вінок

І подались кудись у далеч [3, 92].

Особливою прикметою поезій О. Лятуринської з осінніми мотивами, яка вирізняє її з-поміж інших поетів, є синтез живописних та словесних виражальних засобів. Таке поєднання різних видів мистецтв у її поезії є цілком зрозумілим, коли брати до уваги те, що авторка була ще й талановитим скульптором, художником, різьбярем. Навіть для назви циклу поезій «Волинська майоліка» О. Лятуринська використала слово з іншого виду мистецтва, яке вживається на позначення різновиду керамічних виробів. Словом «майоліка» поетка точно окреслила художньо-стильову характеристику циклу поезій, у яких відчувається органічний зв'язок поетичного мислення з образотворчою пластикою. Під час читання окремих віршів цього циклу

створюється враження, що вони написані не поеткою, а маляром-пейзажистом. Осінь в О. Лятуринської постає у розмаїтті яскравих кольорів, ніби на полотні вправного художника. У віршах на «осінню» тематику багато грайливої музики слів, мелодійності та ліризму. У результаті такого синтезу словесно-музично-малярського світосприймання народжуються своєрідні метафори:

З стежок почую сміх перлистий,

В корчах знайду разок намиста,

І келихи джерел надпиті,

І дзеркало озер розбите [3, 90].

Спостереження над мовою пейзажної лірики Олекси Стефановича також дають підстави багатьом дослідникам його творчості вказати на мальовничість виписаних ним картин природи рідного довілля. Так, ще Іван Огієнко свого часу відмічав, що О. Стефанович «пише соборною літературною мовою, власне, не пише, а малює» [8, 346-347].

У художньому світі О. Лятуринської важливе місце займає семантика кольору. У віршах про волинську осінь з усієї колірної гами найчастіше поетка використовує золотий і синій, і це не випадково. Такий підбір підпорядковується творчому задуму авторки: передати почуття і переживання патріота рідної землі:

В твоїх очах і синь, і смуток сохне.

А в серці, де гориш, – кармін і охра.

На шиї в тебе трохи злата сяє [3, 92].

Так О. Лятуринська персоніфікує осінь, використовуючи кольористику, інтегрує ознаки, властиві цій порі року.

Що ж до О. Степановича, то в його художньо-стильовій системі колір не домінує над якимись іншими послідовно використовуваними автором прийомами, але він не буває жодного разу застосований без особливої для цього потреби.

В О. Лятуринської ще однією істотною ознакою її пейзажно-особистісної лірики є почуття рокованості, яке пронизує весь «волинський» цикл. Авторка містично показує владу осені над долею людини:

Крадеться хтось під вікна босий,

Хтось листям жовтим шелестить,

Йти з собою просить, кличе.

Боюся глянути в обличчя.

За руку взяв, веде, шепоче:

«Глянь, листовиння як тріпоче!

Дивися, як зів'яв твій квіт!» [3, 115].

У даному випадку в образі незнайомця персоніфіковано осінь, яка виступає як «розлучниця». За цими образами вгадується жорстока доля ліричної героїні, яка змушена жити поза рідним краєм.

Ю. Шевельов зазначав, що зміна і збагачення формальних засобів поезії О. Лятуринської мають свою виразну послідовність. На думку критика, «аскеза перших

поезій поступово заступалася скупю графікою печерного рисунка..., стриманістю барв... княжої емалі, щоб далі ввібрати в себе орнаментальність волинської майоліки...» [15, 17], і поезії, розглянуті вище, є яскравим доказом на підтвердження цих слів. Вірші поетки вражають точністю слова й виразністю думки, музикальністю поетичної фрази, унікальною її оречевленістю, пластичністю зорового образу, магічною силою її поетичної антитези.

«Князівною, що обходить шатра» назвав О. Лятуринську її земляк, волиняк О. Стефанович. Його поезії про красу рідного краю, як бачимо, є не менш цікавими й оригінальними і в тематичному вияві, і в плані художньо-версифікаційному. У Стефановичевих віршах, які можна вважати пейзажними малюнками, приваблюють мелодика рядків, надзвичайна вишуканість і змістова вартість образів, синтаксична неординарність та лексичні переваги. «Звичайним словам він надає дивного життя, ставлячи їх у незвичайний контекст або в незвичайні синтаксично-морфологічні ситуації» [2, 65].

У своїх студіях О. Мишанич називає О. Стефановича майстром техніки вірша, оскільки поет бездоганно володів його формою, невтомно працював над удосконаленням рими, ритмомелодики, звукоструктури рядка. Автор умів довести до віртуозності алітераційне звучання тексту з нагромадженням і чергуванням приголосних звуків і однокореневих слів.

Вітри безпритульні, голодні, –

Розскиглені пси підплотні...

Дощі розімжені, слотні, –

Сльози холодні...

Голодних вітрів голосіння,

Холодних дощів росіння, –

Безплідні сльози, просіння...

Поро осіння! [11, 113].

Подібні рядки можуть слугувати яскравим прикладом звукописання і живописання словом.

У пейзажній ліриці поета є образи, близькі до народного образотворення, як-от: «сонце моститься на заході спати», «вдова Осінь побілила свою хату», «у річку навіщось багато бурякового квасу вилили», «оселі третіми озвались півнями» та ін. У поетичний контекст О. Стефановича органічно вписуються такі поетичні знахідки, як «рубіни рябини», «груди груш, винограду грона» і подібне, що засвідчує невичерпні можливості звукомелодики української мови.

Є. Маланюк указував на пісенну музикальність творів О. Стефановича. Він підкреслював, що милозвучність віршів цього автора завжди трансформувалась у сувору дзвінкість і високу лункість його рядків.

Отже, постаті вихідців з Волині Оксани Лятуринської та Олекси Стефановича є напрочуд цікавими. Народжені цією давньою древлянською землею, напоєні її соками, вони понесли у своїх серцях на чужину образ рідного краю, глибоке почуття любові до нього, не розгубивши його по важких емігрантських дорогах та наповнивши ним свою творчість. У кожного з цих самобутніх поетів своя стильова манера, свій власний почерк, поетика слова, кожен по-своєму шукав своєї неповторної духовної традиції в історії, у фольклорі. Та спільним і в О. Лятуринської, і в О. Стефановича, таким, що об'єднує їх разом з іншими «пражанами» в одне ціле, була віра в існування української національної духовності та воля до її осягнення.

Відродно, що сьогодні вагома за змістом і образно-стильовими здобутками поезія Оксани Лятуринської, Олекси Стефановича та інших представників празької поетичної школи повертається в Україну, помітно розширюючи і збагачуючи новітній поетичний контекст, заповнюючи не одну прогалину українського поетичного всесвіту, і разом з тим починається нове життя славних синів і дочок України, адже творчу спадщину цих митців ми маємо долучити до скарбниці непересічних цінностей культурних надбань українського народу.

Література:

1. Бойчук Б., Рубчак Б. Оксана Лятуринська // Координати. Антологія сучасної української поезії на Заході. – Мюнхен, 1969.
2. Бойчук Б. Олекса Стефанович // Координати. Антологія сучасної української поезії на Заході. – Мюнхен, 1969.
3. Лятуринська О. Зібрані твори. – Торонто, 1983.
4. Маланюк Є. Передмова. Лятуринська О. Княжа емаль. – Нью-Йорк-Торонто. 1955.
5. Мишанич О. Вічний сурмач борні... (Про Олексу Стефановича) // Повернення. – К. : Обереги, 1997. – С. 225-233.
6. Монастирецький Л.С., Василюк В.І. Оксана Лятуринська в колі діячів культури українського зарубіжжя // Вісник Житомирського педагогічного університету. – 2004. - № 16. – С. 175-178.
7. Муза любові й боротьби. – К.: Український письменник, 1995.
8. Огієнко І. О. Стефанович. Стефанос // Рідна мова. – 1939. - № 7-8. – С. 346-347.
9. Салила Т. Одна з найяскравіших «жон руських» нашої поезії // Високе світло. – Львів-Мюнхен, 1994. – С. 224-242.

10. Салила Т. Хрест Олекси Стефановича // Високе світло. – Львів-Мюнхен, 1994. – С. 90-112.
11. Стефанович О. Зібрані твори. – Торонто: Євшан-зілля, 1975. – 304 с.
12. Форманюк П. Спогад про Оксану Лятуринську // «Роде наш красний...» Волинь у долях краян і людських документах: У 3 т. – Т. 3. – Луцьк, 1996.
13. Черняхівський Г., Черняхівська Г. Оксана Лятуринська. Життя і творчість. – Кременець-Тернопіль, 2002. – 289 с.
14. Черняхівський Г. Терниста зоря Оксани Лятуринської // Черняхівський Г. Портрети пером. – Кременець-Тернопіль, 2001. – С. 29-48.
15. Шевельов Ю. Над купкою попелу, що була Оксаною Лятуринською // Лятуринська О. Зібрані твори. – Торонто, 1983.